

Déri Zsolt

A rock'n'roll niggerei

— fejezetek a New York-i undergroundból —

je suis une bête, un nègre — Rimbaud

a nigger nem a bőrszínt jelenti, hanem a DÖGVÉSZT ideje a szót (a művészetet) újraértelmezni — nigger a földnek összes mutánsa minden újszülött aki szemöldök s mandula nélkül jött a világra — túl a logikán — matematikán politrúkkön keresztségen minden mozgásbetegsége — nigger mindenki aki csak túllépi a klasszikus formákat — kétség nélkül félelem nélkül — aki felkel és fellázad felülemelkedni tud most mint ahogyan arthur rimbaud aranykeménységű ritmust verve ki a puha szarból — kígyóként tekergő fénykönnyű nyelvvel gözölgő gerinccel sugárfegyverrel pásztázó sziszegő rézfej¹ fehér zománcú szemekkel nedvesen és fényesen ragyogó vegetáción keresztülgördülő korona rubintruha ajkad összehúzza suttogva tapasztva sebes combokra selyem út jel poroszul rázva a gyönyör tejgubóit kifakasztva új nyelvekből fordítok új gyalázat-rock'n'rollt s szerelmet korbácsolok a nyelvemmel én a nigger.

Patti Smith, a New York-i költő-énekesnő 1974-ben hányta papírra ezeket a lüktető sorokat. A *nigger* szó kimondásával darázsfészekbe nyúlt, hiszen kevés olyan kifejezés van az amerikai angolban, mely annyi indulatot szítana fel, mint ez a megvető és kegyetlen elnevezés, melyhez több évszázadnyi vér és könny, szenvedés és megaláztatás tapad. Ennek sokkjára építette kiáltványát, melyben újradefiniálja a művész(et) szót, amire szükség is volt, hiszen egy új, virulens szubkultúra volt születőben, mely ugyan Manhattan szemétdombjairól nőtt ki, mégis hamarosan megfertőzte az egész Nyugati Világot (sőt a Keleti Világ nyugati csücskét is). Egy maroknyi margóra szorult fiatal művész nekilátott megteremtteni a 80-as éveket. Eszközeikben nem válogattak, akármilyen megfelelt nekik: költészet, képzőművészet, film, színház, balett, performance, kortárs vagy rockzene — illetve ezek bármiféle kombinációja.

A mozgalom jelentősége közvetlen tömeghatásán messze túlmutat: Csak a századelő avantgarde-jához fogható. Művészforradalom. A Nyugati Kultúra Utolsó Fellángolása.

Az előző évtized pop art uralta színterével ellentétben a 70-es évek undergroundjában már nem a vizuális, hanem az auditív művészetek játsszák a vezető szerepet. Az alábbi összeállítás, a változás fő motorját, az addigra ugyancsak nagykorúvá vált rock'n'rollt kísérli meg bemutatni.

¹ Amerikai csörgőkígyófajta is (*copperhead*).

PRE

1964. Míg a Beatles a hamvas szerelemről énekel és a Stones első szexi bluesait próbálgatja, addig New Yorkban egy középosztálybeli zsidó fiatalember, egy bizonyos Lou Reed nevű autodidakta gitáros megírja *Heroin* című dalát. A Syracuse egyetemen tanul irodalmat, míg ki nem dobják. A következő évben zenekart alapít a walesi származású hajdani csodagyerekkel, az avantgarde muzsikában jártas multiinstrumentalista John Cale-lel. Kezdetben underground némafilmek vetítését kísérik, gyakran a vászon mögött ülve. Nevük egy szado-mazo-pszeudo-riportkönyv címétől ihletve Velvet Underground (*Bársony Földalatti*).

Andy Warhol, a pop art pápája beszippantja őket mindenki számára nyitott, Factory (*Gyár*) nevet viselő műtermébe, és bevonja az együttest *Uptight* (Feszült), majd *Exploding Plastic Inevitable* (Elkerülhetetlen Műanyagrobbanás) címen rendezett multimédia-show-jában, melyben úttörő módon kombinálja a szimultán film- és diavetítést, a táncot, a rituális színházat, a közönségprovokáló happeninget, illetve a fülsértő rockzenét és -szövegeket. Ez utóbbi komponenszt a Velvet szolgáltatja fekete bőrökbe és sötét napszemüvegekbe öltözve, gyakran a közönségnek háttal játszva, míg alkalmi énekesnőjük, a Fellini *La Dolce Vita*-jának bohém báját magával hozó hajdani top-model, Nico valkúri hangon énekel néhány dalt — talpig fehérben.

Mikor egyik este ellopják dobfelszerelésüket, a dobos lány(!), Moe Tucker kukát visz fel a színpadra, és azokat püföli. Szimbolikus pillanat: a *hulladékrock* születése. Az első igazi értelemben vett modern zenekar, a Velvet a rockgyökök és az avantgarde ötvözésével önálló stílust teremt, Reed pedig nagykorúvá teszi a dalszövegírást, elsőként emelve be a Romlás Virágait, az erőszak, a kábítószer és a perverziók témáját a zenébe. Korai szövegei felett professzora és ivócimborája, a tragikus sorsú irodalmár, Delmore Schwartz nyers stílusa, a beatapostol William Burroughs bizarrsága és Shirley Jackson novelláinak hátborzongató realizmusa lebeg.

Várom az emberem

Várom az emberem

Huszonhat dollár a kezemben

A 125. utcában

Mocskos betegen, mindjárt végem van

Várom az emberem

Hé, fehér srác, gyorsan hordd el magad!
Hé, fehér srác, a nőinkre fáj a fogad?
Oh, dehogy, uram, bocsásson meg nekem!
Csak egy drága jó barátom keresem
Várom az emberem

Már jön is, talpig feketében
Nagy szalmakalap a fejében
Hiába vagy pontos, mindig ő késik el
Az első, mit megtanulsz: rá mindig várni kell
Várom az emberem

Be egy bérházba, a harmadikra fel
Mindenkiki szurkál, de kit érdekel?!

Nála az anyag, az édes szerető
Majd szétrobbansz már, érzed, sürges az idő
Várom az emberem

Bébi ne arénázz, ne ordíts! Csak nyugodtan!
Rendbe jöttem, már minden oké, ugye megmondtam
Remekül vagyok, így már mindjárt más
Holnap újra várok, de az egy másik folytatás
Várom az emberem

(A fenti dal, a Warhol bábáskodásával felvett legendás *The Velvet Underground And Nico* című album legmarkánsabb száma a 60-as évek elejének New Yorkját idézi, ahol a fehér srácoknak még a négerek lakta Harlem negyedbe kellett járniuk, hogy heroinhoz jussanak.)

1967. A hippik nagy éve. Gyöngysorok és tunikák. Virágok. Hosszú HAJ. Szeretetvallás és szeretetzene. . . És kemény üzlet. A fiatalok által teremtet, de gátlástalanul kihasznált, naiv „ellenkultúra” ellenében is kialakul egy szűk (avantgardista és/vagy anarchista hagyományokat követő) irányvonal. Kevesen vannak. A hippiláztól sújtott Nyugati Parton Frank Zappa² és a képzőművészként is jelentős Captain Beef-

² „Nincs az a torz akkord, ami ellensúlyozná azt a sok szart, amit a kormány véghezvisz a nevünkben!” (F. Z.)

heart³, a Keleti Parton is csak a Velvet és (némi engedménnyel) két szabadszájú anarcho-terrorista detroiti banda, az elszántan politikus MC 5 és az Iggy Pop vezette, reménytelenül apolitikus Stooges.⁴ Míg az MC 5 inkább San Francisco és Chicago felé kacsingat (részt is vesznek a 68-as nagy chicagói tüntetésen, ahol ők szolgáltatják a gumibotalávalót), addig a tehetetlen dühét öndestruktív akciókban levezető és gyilkos erejű dalszövegeit ösztönösen, rögtönözve alkotó Iggy inkább a közeli New Yorkból, ahogy az ottaniak nevezik, a Nagy Almából harap inspirációt, az első Stooges-lemez produceréül pedig sikerül John Cale-t megnyernie.

A Velvet 1970-ig, a gyorsan puhuló MC 5 72-ig működik, a néhány haláleseten, személycserén és idegösszeroppanáson átveregődő Stooges sem éli sokkal túl az *ars poetica* számba menő 1973-as *Raw Power* (Nyers erő) felvételeit. Funkciójukat teljesítették, segítettek „gyökerestől kiirtani a 60-as éveket”.⁵

(Köztük és 1974 art-punkja között — a szinte csak magának zenélgető bostoni Jonathan Richman & The Modern Lovers mellett — az egyetlen összekötő kapocs a New York Dolls. Színes göncök és bőrök, hosszú, göndör hajak, viszont lüktető, nyers rock'n'roll és szabadszájú szövegek szemétkukákról, metrókocsikról, ribancokról és nagyvárosi neurózisról. Törzshelyük a Mercer Arts Center, ahol gyakran „előzenekaruk” egy Lou Reedet idéző figura, a később íróként és kritikusként is népszerű Elliott Murphy, vagy egy fiús alkatú, csúnya, de nagyszájú költőnő: Patti Smith. . .)

PUNK

1974 húsvétja. filmbemutató new york cityben. ladies and gentlemen: the rolling stones. valakitől kaptam egy csokor tigrisliliomot. édes kicsiny virágok. emlékszem az illatukra, saját boldogságomra és izgatottságomra, míg a filmet néztem. gyönyörű éjszaka volt. az ígért éjszakája. emlékszem, úgy voltam öltözve, mint baudelaire. egy régi élet utolsó lehellete, egy új korszak kezdete volt ez. a moziból jövet leintettünk egy taxit és a belváros felé indultunk, egy cbgb nevű klubba. . .

Helyben vagyunk. És épp időben.

Az epicentrum a CBGB klub a Boweryn. Ez a múlt században még oly divatos, a mai Broadway-hez hasonlóan elegáns éttermeknek és színházaknak otthont adó alsómanhattani sugárút napjainkra New York egyik legszegényebb, leglerobbantabb kör-

³ „Ahhoz, hogy valakiből zseniális muzsikás váljék, elég ha megragad egy hangszert, és beleönti a lelkét.” (C. B.)

⁴ „Mi vagyunk a legkeményebben dolgozó zenekar a szakmában, nem érdekel, ha nem mi vagyunk a legjobbak!” (I. P.)

⁵ Iggy Pop (1977).

nyékévé vált, noha alig néhány lépésnyire/köpésnyire van a sikkesen bohém Greenwich Village-től, az egzotikus Kínai Negyedtől vagy a kirakatgazdagságú Second Avenue-től. Szeméthegek, törött búrájú lámpák, szegény házak és szegényházak, éjjeli menedékhelyek és apró, lepusztult krimók. Ezek egyike a hajdani „szelíd motoros”, Hilly Kristal vezette CBGB (*Country, Blue Grass and Blues*), mely 74 tavaszától megnyitja kapuit az új hangzás- és gondolatvilágot teremtő/képviselő, máshonnan kiszorult (vagy be sem jutott) zenekarok és koncertről koncertre gyarapodó, főleg diákokból, értelmiségiekből, radikális művészekből és egyéb békétlenekből álló közönségük előtt, akik megteremtik saját szubkultúrájukat, mely a PUNK (kb.: *ócska, szemét, kurva, semmirevaló*) nevet kapja. A mozgalom vadzszenije és koronás királynője Patti Smith.

PATTI SMITH. 1946. Chicago. Gyermekkor: New Jersey. Szigorú, vallásos nevelés. A lázadó. A család fekete báránya. Szex, drogok és rock'n'roll. Festészet. KÖLTÉSZET! Rimbaud, Verlaine, Baudelaire. Burroughs. Dylan, Morrison. RIMBAUD! New York. Underground. Underground filmek, underground lapok. Kritikák. Versek. Verseskötetek. Lenny Kaye gitáros. Közös felolvasóestek: *Rock'n'Rimbaud*. Richard Sohl zongorista. Fellépések a Mercer Arts Centerben. A CBGB-ben. Közben az első kislemez: *Piss Factory* (Húgyüzem)/*Hey Joe*. „Erkölcstelen” és felkavaró. Újabb fellépések. Ivan Kral gitáros. Jay Dee Daugherty dobos. PATTI SMITH GROUP!

„jézus meghalt valakinek a bűneiért de nem az enyémeért” — ez 1975-ös debütáló nagylemeze, a HORSES (*lovak, heroin*) első sora. Az ezután következő 43 perc a rocktörténet egyik csodája. Patti szaval és énekel, lüktet és kántál, sír és üvölt, átkozódik és könyörög, öklével üti a mellkasát, közben sarkaiból fordít ki és alakít át szinte a felismerhetetlenségig olyan klasszikusokat, mint a *Gloria* vagy az *Ezer Tánc Földje*, ahogy tette azt a *Hey Joe*-val, s majd fogja tenni a *Várom az emberemmel* és még sok mással. A hulladékrock megdicsőülése, a nyers rock'n'roll és a költészet gyilkos összecsapása, szilaj szeretkezése és egymásba folyása. Egy ágyán heverő fiú és egy gúnyosan letekintő angyal, vénákban rohanó, lángoló orrú, vad lovak, egy torokhoz közeledő penge, sugárban kiömlő vér — és egy nő, aki mindezt megénekli. A hangszerek csak őt szolgálják, neki szolgálnak.

A lemez producere John Cale.⁶

Ettől kezdve öt éven át Patti Smith nyílt seb a rock'n'roll testén. Ő a lelkével műveli mindazt a borzalmat, amit Iggy Pop a testével („mi a művészet? . . . önkeresztrefeszítés”). Egyik kulcskifejezése a „total abandon”, a teljes odaadás. Számára csak így élhető át, élhető meg, fogadható be és fejezhető ki hitelesen a világ, a szex, a művészet⁷ — minden. Komolyan hiszi, hogy „a rock'n'roll a legfelső és leguniverzálisabb kifejezési forma az elvesztett nyelv (a bábel előtti idők óta)”, komplex művészet, amely már saját mitológiát is teremtett. Ő maga is fétisként őriz és használ egy Fender gitárt, melyen egykor Jimi Hendrix játszott.

⁶ „Valójában nem is John végezte a produceri munkát, hanem mi magunk. A jelenlétével segített.” (P. S.)
⁷ „A jó művész folyton a cipzára körül matat.” (P. S.)

Patti egyedülálló módon alkalmazza a dalszövegben rejlő lehetőségeket, hajlítja és alakítja, a hangjegyek közti résekben malterként használja a szavakat. A rock médiumát felhasználva olyan dalokat mer és bír előadni, mint senki más; olyanokat, mint a *Pissing In A River* (A folyóba hugyozok), a 76-os RADIO ETHIOPIA-nak s talán magának a rocktörténelemnek legfelkavaróbb balladája.

Patti Smith emellett tucatnyi verseskötet szerzője.

„Költészete gyűlölettel teli lázadás minden társadalmi megkötöttség, előítélet, a vallás, a polgári morál ellen. A tudat alatti ösztönök felszínre tárása, merész asszociációi, látomásszerű, szimbolikus képei, a szavak zeneiségét, hangulati értéküket kiaknázó írásművészete. . . ”⁸ — nos, igen, a fenti idézet egy Arthur Rimbaud-ról, nem pedig Patti Smith-ről szóló szócikkből való, ám akár őrá is vonatkozhatna. Patti ugyanis Rimbaud lánya és asszonya, csábítója és szájhája, médiuma és méltó utódja, talán csúnyább szájú, szilajabb és vadabb, a formákat szabadabban kezelő. Líráját gyakran önti/fecskendezi szabadversbe.

1977-ben egy súlyos baleset hónapokra ágyhoz köti. A hosszas szünet és elmélkedés eredménye a következő évben kiadott *EASTER (Húsvét)*, máig legnépszerűbb lemeze. Ehhez fűződik egyetlen világslágere, a Bruce Springsteennel közösen írt *Because The Night* (Mert az éjszaka), mely — a sors fintora — leggyengébb számainak egyike. Hallható viszont a nagylemezen legmarkánsabb koncertdala, 1974-es kiáltványának zenei esszenciája.

Rock'n'roll-nigger

bébi ócska kurva a család szégyene
jó nagy de nő még kell neki a siker
bébi már kapott de még több kellene
bébi bébi bébi egy rock'n'roll-nigger

nézz csak körbe ugye látod
egy rézhullámon suhansz el
ugye tetszik a világod
ígérd meg hogy jó lesz

a társadalmon kívül — ott kinn várnak engem
a társadalmon kívül — odakinn a helyem

⁸ Új Magyar Lexikon 5. kötet, 577. old. (1961)

bébi ócska ringyó fekete bárány
tudod naggyá lett de még kell neki a siker
ujja a ravaszon míg a kezében a fegyver
bébi bébi bébi egy rock'n'roll-nigger

a társadalmon kívül – ott kinn várnak engem
a társadalmon kívül – ott megtalálász engem

akik szenvedtek megértik a szenvedést és kezük nyújtják
a pusztító vihar termékenységet is hoz
áldott minden fű fa és virág mely fényben születik

eltévedtem a gyönyör völgyében elnyelt a végtelen óceán
elmerültem egyre mélyebbre szívem szerelmet hányt reám
elmerültem – hogy mi az ára – lehet az ára akármi
elmerültem – ez lett az ára – így lettem társadalmon kívüli

jimi hendrix – ő egy nigger
de nagyanyó és jézus is
jackson pollock – ő is nigger
nigger nigger nigger nigger nigger nigger nigger nigger

(Csak három név, mégis itt van mindenki: a rock panteonjából Hendrix, a vallásból Krisztus, a képzőművészetéből a földre fektetett vásznaira örült megszállottsággal festéket csorgató Pollock. A költészetéből pedig – reinkarnációján, az énekesnőn keresztül – maga Rimbaud. A *nagyanyó* sem csak az ősökre utalhat, de Grandma Mosesre is, aki őserejű, naiv képeivel robbant be a festészetbe az 1930-as évek végén, noha csupán akkor, 78 esztendőskorában, egy farmer feleségeként leélt, kemény munkával telt évei után nyúlt először ecsethez. Mindannyian különlegesek. Megkövezettek, kidaszítottak, keresztre feszítettek. MÁSOK. Öntörvényű zsenik. Niggerek.)

Az EASTER koncepcióján érezhető a hit térnyerése. Elhangzik egy feldolgozás: a rock és a kereszténység szimbólumait egymásba mosó 1967-es angol film, a *Privilege* (Kiváltság) betétdala, közepén a 23. zsoltárral. A lemez címadó számában és a hozzá írt jegyzetekben pedig ismét felbukkan Arthur, a saját istenét kereső rebellis.

Frédéric és Arthur Rimbaud elsőáldozóként

húsvét

vagyok a kard / a seb / a szégyen foltja
káin gyűlölt dicsőült porontya

a káin szó jelentése munkás... gyilkos...
aki lesújt... kovács.⁹ a kovács a legnyomorultabb és
legáldottabb. képzelj két ilyen kovácsot arthur és frédéric
tekintete mögé. egy vándor és egy vagabund. mindketten
csacsogásra és csatázásra ítéltettek. a térkép szíven vagy
az üveg száján át.

⁹ Angolul: smith.

egy reggel, mintegy száz évvel azelőtt, hogy little richard a rock'n'roll-lal megkeresztelte volna amerikát, arthur és frédéric húgaikkal, isabelle-lel és vitalie-val charleville utcáin bukdácsolnak, kék ruhájuk ujján fehér szalaggal, hogy részesüljenek az elsőáldozás szentségéből. már majdnem a templomhoz értek, mikor arthur kivált a menetből és arra biztatta a többi rimbaud gyereket, hogy jöjjenek, szaladjanak vele át a mezőn, el a kápolna mellett, aztán le a hídról, bele a folyó hideg, partok terelte vizébe, mely krisztus vérenek meleg, parttalan tengeréhez vezet.

Szintén Rimbaud bohém lázadásának bélyegét viseli homlokán két másik poéta, Tom Verlaine és Richard Hell. Bandájuk, a Television a CBGB első törzsenekara. Tom szeretője és munkatársa Pattinek; a HORSES felvételeinél is segít. Kezdetben együtt árulnak egy könyvesboltban versesköteteket, aztán írnak is közösen egyet, s emellett jó néhány dalt is komponálnak. Az 1949-es születésű fiú, egy marylandi proletárcsalád gyermeke, először 13 évesen csavarog el otthonról iskolatársa, Richard társaságában. Később Tom a Verlaine, barátja az *Egy évad a pokolban* nyomán a Hell (Pokol) művésznevet veszi fel.

Együttesük a finom csontú, messiáaszépségű Tom szabad asszociációkon nyugvó verseire és nyers, öncélú virtuozitástól mentes, ám roppant emocionális gitárjátékára épül. Mintha a Kinks újhullámos kistestvérét hallanánk. Első kislemezük producere a vagabund hangvarázsló, az angol Brian Eno (ex-Roxy Music), aki bámulatos szimattal érzi meg New York készülő művészforradalmát, és aki a pezsgés éveiben a megapoliszban állomásozik. Richard kilépésével kezdődik a Television második korszaka, melyet két remek nagylemez dokumentál, mégsem tudnak kitörni az underground gettóból (még Európában is népszerűbbek, mint hazájukban, ahol Manhattanen kívül alig ismerik őket), ezért 1978-ban feloszlának.

A basszusgitáros Richard Hell 1975-ös kiválása után elsőként találja ki a punkot, vagyis azt az imázst, amit ma punk néven ismer a világ. Költő, ideológiateremtő és frenetikus előadó. Elsőként lép fel tépett trikóban. Elsőként lép fel „KÉRLEK, ŐLJ MEG!” feliratú trikóban. És nem utolsó sorban van egy zseniális dala, mely nem létező nemzedékének valószínű himnusza (lehetne), a *Blank Generation* (Üres nemzedék). „Az üres nemzedékhez tartozom, vagy megszokom, vagy megszököm, választhatok” — nyafogja a refrénben. A dalban és a fazonban meglátja a lehetőséget az angol Malcolm McLaren, a bohémvilág egy másik zélótája (foglalkozása: anarchista), aki a New York Dolls ügyeinek utolsó intézőjeként kerül a Nagy Almába. Dédelgetett terve a kor tepedt társadalmának felbolydítása, felrázása, s e tervéhez a rock'n'rollban keres szövetségest. Felajánlja Richardnak menedzseri szolgálatait, ám az Ankes kurtán elutasítja.

(Malcolm, ez a kaján *agent provocateur*, aki az utolsó hónapokban a CBGB törzsvendégeként szívta magába az új zenekarok energiáit, gyorsan visszatér Angliába, hogy összehozza a Sex Pistols nevű együttest. Ami ezután következik, az ANGOL PUNK címszó alatt vonul be a rocktörténelembe. *Anarchia az Egyesült Királyságban*, mely gazdasági válsága és növekvő munkanélkülisége miatt tökéletes táptalajt nyújt a mozgalomhoz és ideológiához. A virulens angol punk a manhattani költői, artisztikus irányvonallal szemben kifejezetten proletárbázisú. Nyers és vad „jakobinus korszakának” legfőbb érdeme, hogy tiszta levegőt, helyet teremt a belőle kicsírázó, jóval igényesebb és rafináltabb NEW WAVE számára, mely lassú, de biztos kifulladáság, kb. 1983-ig rengeteg értékes előadót és zenét dob felszínre — ezek tárgyalása azonban nem e cikk feladata.)

„A punkok niggerek” — erősíti meg Patti tézisének Hell is egy interjúban, amit Lester Bangsnek, a korszak legendás, a rockkritikát irodalmi műfajként művelő újságírójának ad. — *„Ha kinn vagyok az utcán, a taxik meg sem állnak nekem, az éttermekből kidobnak; nemcsak New Yorkban, az egész országban ez folyik. Risikágszámba megy, ha a saját házámban nem kötnek belém. Valóságos fagyűlölet él az olyanokkal szemben, akik úgy öltözködnek, mint én.”*

A Talking Heads tagjai nem úgy öltöznek, mint Richard. Szolidak, egyszerűek, tiszták. — a CLEAN jelző rajtuk is ragad. Vezetőjük, a skót származású David Byrne komoly és határozott. *„Amit legjobban gyűlölök manapság, az a lustaság. Emiatt vetél el a művészet. Meg vagyok győződve róla, hogy igenis profiként kell alkotni.”* — nyilatkozza a 76 februárjától megjelenő *New York Rocker* első számában, mely magazin a helyi újhullámosok valóságos bibliájává válik azokban az években. A Rhode Island School Of Design volt diákjaiból alakuló együttes tökéletes egyensúlyt tart az avantgarde és a média között, zenéjük egyszerre műalkotás és fogyasztási cikk — nemhiába válnak hamar példaképük, Andy Warhol egyik kedvenc zenekarává, illetve a Television gúnyolódásának céltáblájává. Nevüket (*beszélő fejek*) a tévékommentátorokról vették. Dalaik „épületekről és ételekről” szólnak, ahogy ezt önironikusan közlik egyik lemezük címében. Épületekről és ételekről, s persze sokkal többről. A társművészetekben is otthonosan mozgó David összevont szemöldökkel és kappanhangon előadott, művelt és szellemes, álnaiv szövegei a modern (amerikai) életformát kommentálják.

Ami a zenét illeti, a Talking Heads a legizgalmasabb csoportok egyike. A kezdeti ortodox 3 gitár + dob felállás lemezeiről lemezeire gazdagodik, miközben a funk, a soul, a latin, az afrikai és ki tudja még miféle hangzásvilág elemeivel oltják be szerves muzsikájukat. Együtt dolgoznak Enóval, akivel addig ismeretlen zenei területeken kalandoznak; sikeres kísérleteket tesznek a hagyományos dalformák kitágítására. Ez utóbbi a szabadabb szövegalkotást is lehetővé teszi.

Ami látszik és ami nem

Seregnyi arcot látott a moziban, a tévében, az újságokban és könyvekben... Gondolta, néhány közülük egész jól állna neki... Hosszú éveken át megvolt az elképzelése az ideális arcról, és arra gondolt... Ha csak a lelke mélyén is... Hogy csak akarnia kellene, és képes lenne arcát az eszményképéhez igazítani... A változás persze csak nagyon lassan, apránként következne be... Talán tíz évig is eltartana... Arca fokozatosan megváltoztatná a formáját... Az orra kicsit íveltebb lenne... A szája szélesebb, az ajkai vékonyabbak... A szeme, mint az igazgyöngy... A homloka pedig magasabb.

Arra gondolt, talán ez a képesség nemcsak benne, hanem az emberek többségében is megvan... Lehet, hogy ők is valamilyen ideálhoz alakították az arcukat... Talán azt képzeltek, új arcuk jobban illik majd személyiségükhöz... Vagy azt hitték, majd személyiségük lesz kénytelen az új megjelenéshez alkalmazkodni... Ezért helytállóak olyan gyakran az első benyomások... Persze néhányan követhettek el hibákat... Olyan külsőre tehettek szert, amelynek semmi köze nem volt hozzájuk... Talán gyerekes szeszélytől vagy pillanatnyi indíttatástól vezérelve választottak maguknak ideális külsőt... Egyeseknek talán már félig-meddig sikerült is, mikor hirtelen meggondolták magukat.

Most ott áll, és nem tudja, nem követett-e el ő is valami hasonló hibát.

A szintén 1974-es születésű Ramones sok mindennel vádolható, de azzal nem, hogy artisztikus. Hacsak nem a primitivitást és a minimalizmust emelte meg nem haladható művészetté. Azóta sem férközött senki olyan közel a hulladékrock csupasz lényegéhez, mint ez a négy egyenkinézetű (tornacipőt, szakadt farmert, bőrdzsekit, sőtét napszemüveget, szembe lógó haját viselő), egyennevű (külön-külön is *Ramone* művészneven dolgozó) nagyvárosi patkánykölyök.¹⁰ A hangszeres posztokat még szinte sorsolással osztják el egymás között. Másfélperces dalaikban a punk vehemenciáját és a szörfdalok dallamosságát kombinálják. Elementáris koncertjeiken egy óra alatt 30–40 dalt nyomnak le megállás nélkül, a közönségnek lélegzetvételnyi időt sem hagyva. Blöd minimálszövegeik a New York Dolls örökségét viszik tovább, de túl is mutatnak rajta: az egy szem bárgyú poén többszöri súlykoló ismétlése kegyetlen, fekete képeslappá változtatja minden dalukat. A rockkreténizmus csúcsa ez, mely szükségképpen jut el magának a szövegnek a tagadásáig.

Nem érdekel

Nem érdekel a világ

Nem érdekel az a lány

Nem érdekel ez a szöveg sem

Nem érdekel, nem érdekel

A Blondie-ről csak néhány sor. A CBGB egyik első bandája, tagjai tapasztalt zenészek. 1975-ben már Európában turnéznak a Television társaságában, velük együtt kel át az óceánon és terjed el a kontinensen a PUNK kifejezés. Való igaz, az egyre vastagodó slágerrétegek alatt mindvégig fellelhető egy markáns, agresszív ritmusszekció a zenéjükben, később is, mikor a kis klub falai közül kinőve világsztárokká válnak. Ez utóbbi főleg az 50-es évek filmszínészeinek csillogását önironikusan felvállaló, szőke (innen az együttes neve) Debbie Harry szexi és fotogén külsejének köszönhető. Különösen kedves színfoltként hat, mikor ez az — egyébként remek hangú — hajdani Playboy-nyuszi „franciás műveltségét” kamatoztatva dalainak néhány versszakát ezen a kultúrnyelven énekli.

Gyakori vendég még a CBGB-ben a külsejében Errol Flynnt idéző, amorózó Willy vezette Mink De Ville, mely a Dél latin temperamentumát ötvözi a helyi nyers gitárhangzással, illetve az ohioi Dead Boys, a Stooges örökségét felvállaló Stiv Bators vezetésével.

Az 1971 és 80 között működő Suicide duó a Velvet Underground monoton-kísérleteit folytatja szép művészi, később kereskedelmi sikerrel is. Öngyilkosságot jelentő nevükkel ellentétben nem punkot, hanem szintetizátorokra, hideglelős énekre, si-

¹⁰ Első dobosuk még Erdélyi Tamás néven született Budapesten.

kolyokra és bizarr effektekre épülő minimálzenét játszanak, s válnak minden szintipopzenekarok prototípusává. A szuggesztív énekstílust ellenpontozó, szkeptikus szövegeik vesztesekről és képzelt győztesekről, egy járművekkel és kábítószerrel utazó, száguldó, ifjait gyilkoló Amerikáról szólnak.

Nemcsak a hagyományos értelemben vett rock élénkül meg New Yorkban ez idő tájt. Tetszhalálából életre kel, és új tartalommal telítődik a jazz, számtalan kis klub üzen hadat St. Louisnak és Chicagónak. A zenei lapokban felbukkan a *punk jazz* és *funk jazz* kifejezés. James Chance a funk „fehérítésével” próbálkozik. Megjelennek a zenei formákat tagadó *No Wave* első képviselői: DNA, Teenage Jesus & The Jerks, Robin Crutchfield's Dark Day — első kompilációs lemezüket Eno állítja össze *No New York* címen. A kortárs zene experimentalistái (Steve Reich, Philip Glass) is sokat merítenek a rock friss ritmikai és hangszerelési megoldásaiból, nő a népszerűségük is, lemezeket vesznek fel, és olyan rockcsarnokokban adják elő műveiket, mint az egyik legnevesebb helyi koncertterem, a Bottom Line. Laurie Anderson is ekkor jelentkezik első műsoraival.

Bár e cikk célja elsősorban az underground explózió zenei vetületének bemutatása, a társművészetek néhol annyira összefonódtak az előbbivel, hogy vázlatos bemutatásuk nélkül nem lehetne teljes a kép.

A korszak filmkészítői fölött Godard és Warhol árnyéka lebeg. A „földalatti” filmek legfontosabbika az izraeli születésű Amos Poe, aki 68-ban már Prágában fotózott, talán innen datálódik barátsága Patti gitárosával, a cseh emigráns Ivan Krallal, akivel együtt dolgoznak a *Night Lunch* (Éjjeli ebéd) és a *Blank Generation* című filmekben, melyek épp az art-punk zenekarokat kapják lencsevégre. Későbbi, egy szétesett, kontrolálhatatlan megapoliszt és holdkóros, idegenként bolyongó figuráit ábrázoló filmjeiben is fel-felbukkannak a zenei szubkultúra figurái, elsősorban Debbie Harry.

Poe többször dolgozik együtt a kiváló, osztrák származású operatőrművel, Johanna Heerrel, aki később Bódy Gábor *Kurya éji dala* című filmjét is fényképezi. Jelen van már Jim Jarmusch, napjaink egyik független sztárrendezője is, aki ekkor még szuper 8-as kamerával járkal, esténként pedig a Del Byzantines nevű együttesben billentyűzik, penget és énekel, míg cimborája, későbbi filmjeinek kulcsfigurája, John Lurie a szaxofonnal próbálkozik egy másik zenekarban. Velük egyidőben forgatja első rövidfilmjeit a Godard-rajongó Susan Seidemann, aki szintén jól fizetett rendezővé vált azóta.

A divat változásai nemcsak névtelen kis tervezők tucatjait emelik reflektorfénybe, de újra felbukkannak olyan ismert figurák is, mint John Cale első felesége, Betsey Johnson, aki tépett trikóival, csónacnajaival és denevérkosztümjeivel már a 60-as években nagy feltűnést keltett. Az új kreálmányok játékos, felszabadult fantázia termékei. „*Még a szabók szíve is a rock'n'rollra dobban*” — konstatálja a helyzetet egy szem- és fültanú, s hasonló a helyzet a születő graffiti, illetve az új lökéseket kapó festészet, performance és balett területén is. A feléledő független színházi mozgalom terén pedig Halász Péter és Bálint István emigráns társulata, a Squat Theater révén még jelentős magyar vonatkozásokkal is dicsekedhetünk.

1979. WAVE. Hullám. Patti Smith negyedik nagylemeze. Borítóján Patti olyan csúnya, hogy szinte már szép. Fehér ruhában, fehér galambokkal. Közel a megbékélés. Megbékélés a szerelemben (*Frederick*), megbékélés a hitben (*Dancing Barefoot*).

Mezítláb táncolok

szűz maga az áldás
szűz rabotok legbelül
szűz ősi kapcsolódás
a szűz urával egyesül

irányom sem tudom már
tántorgok szüntelen
az ő világa forog énvelem

szédülten táncolnak csupasz lábaim
furcsa zenék társaim
elragadnak mint a heroin

szűz megtisztulásom
szűz lényegetek teszi
tűz urát a nászhoz
a szűz választotta ki

szűz újjáteremtőm
szűz kit megmérgeztetek
tűz urát magában érzőn
a szűz vele együtt lebeg

irányom sem tudom már
csak pörgök szüntelen
míg nem zavar már testem súlya sem

szédülten táncolnak csupasz lábaim
furcsa zenék társaim
elragadnak mint a heroin

imádlak oh istenem

életünk büszkesége sötétben verejttékező arc a szülés misztériuma a szülés maga szörnyű bizonytalanság mi teremtett minket miért kell üvöltve imádkoznunk miért nem értelmezhető újra a halál szemünk behunyjuk karunk kitárjuk pörögve egy üvegtáblában összpontosított tekintet összpontosítás bármire az életvonalra egy fa ágára az ő kezére és ígéretére hogy a szűz áldott lesz az asszonyok között

Néhány dalon még átsüt a hajdani vadság. A *Citizen Ship* fájdalmas kiáltás a hazátlan (már nem cseh, de még amerikai állampolgárságot sem nyert) Ivan Kralért. Az 1967-es ironikus Byrds-sláger, a *Szóval rock'n'roll-sztár akarsz lenni?* feldolgozása pedig különösen illúziótlanra és kegyetlenre sikeredik. Patti szájából hátborzongatóan hatnak az utolsó sorok:

Megfizetsz még te a sikeredért
Ez egy gonosz játék és minden belefér
Behülyülsz és a földre kerülsz
De csak mosolyogjál: te vagy a rock'n'roll-sztár!

Utolsó koncertjét Rómában adja. 1980 márciusában feleségül megy végre megta-lált, választott párjához, Fred Smith-hez, az MC 5 hajdani gitárosához,¹¹ akivel Detroitban telepszik le. Még a nevét sem kell megváltoztatnia. Smith és Smith. („képzeld két ilyen kovácsot. . .” — ők azok.)

Nem publikál többé.

Helyét sem rockénekesnőként, sem költőként nem töltötte be azóta senki.

Szomorú idők járnak ránk.

POSZT

Patti Smith visszavonulása egy nyüzsgő, forrongó korszak tartalmi kifulladásával esik egybe.

New Yorkban persze ma is nyüzsgőnek a művészek és előadók, jelentősek és kevésbé fontosak egyaránt, de a mozgalom, az egység légköre már végképp a múlté. A maga útját járja, de egyben szívszorítóan egyedül van mindenki. Laurie Anderson művészete példázza ezt legjobban. Ez a csöppnyi nő, aki nemcsak zenészként, de fotós-ként és szobrászként is elismert, egymagában áll a sötét színpadon a hatalmas videó-vásznak tövében. Korai dalai bizonytalanságot és félelmet tükröznek.

¹¹ Talán nem véletlen, hogy Ian Asbury, a Cult vezetője is az MC 5 és Patti Smith nevét említi először, ha példaképeiről kérdezik.

OH, SUPERMAN (Massenet-nek)

Oh, Superman! Oh, Bírám! Oh, Papa, Mama! Papa és Mama!
Oh, Superman! Oh, Bírám! Oh, Papa, Mama! Papa és Mama!

Szia! Most épp nem vagyok itthon, de ha üzenetet akarsz
hagyni, csak kezdj beszélni a sípjel után!

Halló! Itt a mamád beszél. Ott vagy? Hazajössz?

Halló! Van otthon valaki? Te nem tudhatod, ki vagyok,
de én ismerlek jól.

És van egy üzenetem, ami neked szól.

Közelednek a repülők.

Indulnod kell, készülődj! Jobb, ha sietsz. Jöhetsz úgy,
ahogy vagy, majd a végén fizetsz. A végén fizetsz.

Oké, de mégis ki van ott? – kérdeztem, mire a hang
így felelt:

Itt a kéz, a kéz, mely elvesz. Itt a kéz, a kéz,
mely elvisz.

Itt a kéz, a kéz, mely elragad.

Közelednek a repülők.

Amerikai repülők. Made in America.

Dohányzó vagy nemdohányzó?

Végül így szólt a hang: Sem eső, sem hó, sem a sötét éjszaka
nem tarthatja vissza ezeket a járatokat,
hogy gyorsan elérjék kitűzött úticéljukat.

Mert ha nincs már szeretet, akkor még mindig ott az igazság.

S ha már igazság nincs, akkor még mindig ott az erő.

S ha már erő sincs, akkor még mindig ott van a Mama.

Szia, Mama!

Ölelj hát magadhoz, Mama, hosszú karjaiddal! Ölelj
magadhoz, Mama, óvó karjaiddal!

Automatikus karjaiddal. Elektronikus karjaiddal.

Karjaiddal.

Ölelj hát magadhoz, Mama, óvó karjaiddal!

Petrokémiai karjaiddal. Hadászati karjaiddal.

Elektronikus karjaiddal.

(Az *O Superman* nyolcperces, vocoder-monotóniára épülő dal, melynek ajánlása — ki tudja, miért — Jules Émile Massenet-nek, a népszerű múlt századi zeneszerzőnek, a francia lírikus opera mesterének szól. Integráns része Laurie eddigi főművének, a *United States* című több órás multimédia-performance-nak.)

Laurie Anderson kezdeti minimalista hangpalettája bővül, szigorúsága enyhül, szövegeinek szociális töltése erősödik az évek során. Legutóbbi koncertjein az az egy szál égő gyertya talán még reményt is sugallhat. . .

(GYORSLISTA azoknak, akik a szereplők jelenére kíváncsiak:

Patti Smith 1988-ban egy nyugodt, szép lemez erejéig visszatért, dühének nyoma nincs. Boldog családanya. Mondatait már nagybetűvel kezdi, és pontot is rak a végükre. Tom Verlaine szólóban dolgozik, vidéken él. Richard Hell ír. Már rég nem zenél. „*Every motherfucker really needs a home*” — énekli legutóbbi lemezén a sikerei csúcsán álló Iggy Pop, s ezt igazolandó, a Nagy Almában telepszik le feleségével, de vállal egy jelképes közreműködést a *Cult New York City* című dalában is. Koncertjei ugyanolyan elemi erejűek, mint húsz éve. Zappa és Beefheart ma is aktívak, akárcsak Jonathan Richman. Nico már halott, Lou Reed, a New York-i utca vadabbik oldalának krónikása viszont ma is a legjobbak között van, egyik utolsó munkája egy John Cale-lel közösen írt Warhol-rekviem. A Ramones kinyilatkoztatásszerű kezdeti koncepciója magában hordta a továbblépés képtelenségét is: az imázs változatlan, talán csak a számok lettek hosszabbak és unalmasabbak. Willy De Ville szólólemezeit a kritika igen nagyra tartja. A Dead Boys egykori főnökét, Stiv Batorst tavaly nyáron egy autó ütötte el Párizsban. A New York Dolls vezetője ma *Buster Poindexter* álnéven énekel slágereket, hajdani gitárosa, az utóbbi években élő legendaként koncertező Johnny Thunders idén áprilisban hunyt el egy New Orleans-i szállodában, tisztázatlan körülmények között. A Suicide újjáalakulásáról új és új hírek röppennek fel, de ez már keveseket izgat. Töretlen népszerűséget egyedül csak a világ entellektüeljeinek fétiszenekara, a Talking Heads tud felmutatni, noha elég ritkán jelentkeznek új produkcióval. Vezetőjük, David viszont igencsak aktív: szólólemezek, filmek, zenegyűjtő körutak, egy gyermekkönyv, balettzenék, megosztott Oscar-díj *Az utolsó császár* aláfestő muzsikájáért stb., stb. — de emögött is mintha csak a forma térnyerése sejlene fel a tartalommal, a mondanivalóval szemben. Szánalmasnak tűnik az a múlt nyári „*Return To CBGB*” címmel rendezett néhány nosztalgiaconcert is, melyen a Blondie 82-es feloszlása óta szólóban tengődő Debbie Harry mellett a Ramones és a Talking Heads vett részt. Vissza a gyökerekhez? *A la recherche du temps perdu*. . . ?

Ui.: A kultusz továbbélését mi sem bizonyítja jobban, mint egy újonnan feltűnt ifjú New York-i trubadúr, aki a Mike Rimbaud művésznevet használja. Tehetséges, állítólag. . .)

Itt tartanak most. Itt tartunk most.

Azt a bizonyos új fellángolást, a forma jelenlegi uralmát elsöprő új tartalmi virágkört azóta is hiába várják/várjuk. Nemcsak New Yorkban, de az egész világon. Nemcsak a rockban, de minden művészi ágban.

Szomorú idők. . .

(Képek: Robert Mapplethorpe, Musée Rimbaud, Andy Warhol)